

МУГАЛЛИМ ҲАМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

ISSN 2181-7138

№ 1 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилеженов

Редакция аъзалары:

Мақсат АЙЫМБЕТОВ
Нафмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Гулбахар АБЫЛОВА
Өсербай ӨЛЕЎОВ
Аскар ДЖУМАШЕВ
Гулнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДНОВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулурухсор ЭРТАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы

Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хам
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@mail.uz,
mugallim-pednauk@mail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған узиндилер «Мугаллим хам узликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп корсетилиўи шэрт. Журналға 5-6 бет квлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шриф тинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген маглыўматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ ӘДБИЯТ

<i>G'anibayeva B., Abduraxmanov M. Tilimizdagi omonim so'zlarning ahamiyati va tahlili</i>	4-8
<i>Юсупова Ф.М. Рус тили фани ўқитувчисиди маданиятлараро мулоқот компетенциясини шакллантиришининг ўзига хос хусусиятлари</i>	8-15
<i>Нарманов А.Х. Болалар нутқини ривожлантириши илмий-педагогик муаммо сифатида</i>	15-19

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ботирова Ш.И. Принцип социального партнерства в преподавании инновационного кластера педагогического образования</i>	20-23
<i>Tashtemirova S.A., Tashtemirov R.A. Pedagogical approaches in education and their importance</i>	24-30
<i>Жабборов О.М. “Тарбия” фани ва унга оид меъёрий хужжатлар</i>	30-36
<i>Дусчанова Н.С. Шахсга йўналтирилган ёндашув афзалликлари</i>	36-42
<i>Azimov D.G'. Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish va tarbiyalashda musiqaning motivatsion va didaktik imkoniyatlari</i>	42-47
<i>Tashpo'latova D. Integratsiya asosida ta'lim samaradorligini oshirish usullari</i>	47-52
<i>Raxmonov N.B. Inson hayoti xavfsizligini ta'minlash masalasida pedagogik ta'lim-tarbiya zarurati</i>	52-58
<i>Kurbanova F.K. Chet tilini o'qitish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantirish usullari</i>	58-66
<i>Shaymatov J.N. Ofitser-o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash</i>	66-72
<i>Eshqoraev Q.A. Masofaviy ta'lim modellari va uning xususiyatlari</i>	72-78

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛҚ ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

<i>Мусурмонов Р., Мусурмонова М. Талабаларга Ал-ҳаким ат-Термизийнинг илмий-педагогик меросини ўргатиши замон талаби</i>	79-85
<i>Ахмадҷонов Д.Б. Герменевтик ёндашув асосида бағрикенглик компетенциясини ривожлантириши</i>	85-89

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

<i>Исмаилов А.А. Роль мультимедийных технологий в преподавании физики</i>	90-94
---	-------

БАСЛАЎШ КЛАСС, МЕКТЕНКЕ ШЕКЕМГИ ТЭРБИЯ

<i>Эшманова Н. Бошланғич синф ўқувчиларида ёзма нутқни такомиллаштириши тизими</i>	95-99
--	-------

ФИЗИКАЛЫҚ ТЭРБИЯ ҲАМ СПОРТ

<i>Мардонов Ш.Қ., Абдувайитова Д. Ўсмирларда спорт эстетикасига оид тасаввур ва қизиқишларини шакллантириши</i>	100-106
---	---------

SUMMARY

The article analyzes the scientific and pedagogical views of the great thinkers on education, opinions on the importance of child education in society, its specific features and their role in the training of a perfect person are given.

РЕЗИЮМЕ

Мақолада тарбия бўйича буюк буюк мутафаккирларнинг илмий-педагогик қарашлари таҳлил қилинган ҳолда, фарзанд тарбиясининг жамиятдаги аҳамияти, ўзига хос хусусиятлари ва уларнинг комил инсонни тайёрлашдаги ўрни бўйича фикр мулоҳазалар келтирилган.

РЕЗИЮМЕ

В статье анализируются научно-педагогические взгляды великих мыслителей на образование, приводятся мнения о важности воспитания детей в обществе, его особенностях и их роли в воспитании совершенной личности.

“ТАРБИЯ” ФАНИ ВА УНГА ОИД МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАР

Жабборова О.М.

*Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика
институтини доценти, н.ф.ф.д. (PhD)*

Таянч сўзлар: тарбия, назария, фан, асос, меъёр, ҳужжат, ўқитиш, қарор, билим, кўникма, укув, компетенция, амалиёт.

Ключевая слова: воспитание, теория, наука, основы, нормативны, документ, обучение, решение, знание, навыка, умение, компетенция, практика.

Keywords: education, theory, science, fundamentals, normative, document, training, decision, knowledge, skill, skill, competence, practice.

“Педагогика” фанининг асосларидан бири тарбия масаласидир. Тарбия-шахсда муайян жисмоний, ақлий, руҳий, ахлоқий ва маънавий сифатларни шакллантиришга қаратилган педагогик жараён[1]. Инсоннинг жамиятда яшаши учун зарур бўлган хусусиятларга эга бўлишини таъминлаш йўлида қўлланиладиган чора-тадбирлар мажмуаси тарбияни ташкил қилади. Тарбия инсоннинг инсонлигини таъминлайдиган энг қадимий ва абадий қадриятдир. Тарбиясиз алоҳида одам ҳам, кишилиқ жамияти ҳам мавжуд бўла олмайди. Чунки одам ва жамиятнинг мавжудлигини таъминлайдиган қадриятлар тарбия туфайлигина бир авлоддан бошқа авлодга ўтади.

Педагогик адабиётларда “тарбия” атамаси кенг ва тор маъноларда қўлланилади[2]. Кенг маънода тарбия инсон шахсини шакллантиришга, унинг жамият ишлаб чиқариши ва ижтимоий, маданий, маърифий ҳаётида фаол иштирок этишини таъминлашга қаратилган барча таъсирлар, тадбирлар, ҳаракатлар ва интилишлар йиғиндисини англатади. Бундай тушунишда тарбия

фақат оила, мактаб, болалар ва ёшлар ташкилотларида олиб бориладиган тарбиявий ишларни эмас, балки бутун ижтимоий тузум, унинг етакчи ғоялари ва санъатнинг барча турларини ўз ичига олади. Шунингдек, кенг маънодаги тарбия тушунчаси ичига таълим ва маълумот ҳам киради.

Тор маънода тарбия шахснинг жисмоний ривож, дунёқараши, маънавий-ахлоқий қиёфаси ва эстетик диди ўстирилишига йўналтирилган педагогик фаолиятни англатади. Бунда оила ва тарбиявий муассасалар ҳамда жамоат ташкилотлари тарбия ишини амалга оширади. Таълим ва маълумот олиш тор маънодаги тарбия тушунчаси ичига кирмайди. Лекин ҳар қандай тарбия таълим билан чамбарчас боғлиқ ҳолдагина мавжуд бўлади. Чунки, таълим ва маълумот олиш жараёнида шахснинг фақат билими кўпайибгина қолмай, балки, ахлоқий-маънавий сифатлари қарор топиши ҳам тезлашади.

Тарбия ҳар қандай жамият ва ҳар қандай мамлакат ҳаётида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ёш авлоднинг, умуман, жамият аъзоларининг тарбияси билан етарлича шуғулланмаган мамлакат турғунлик ва инқирозга учрайди. Негаки, ўзиши ва ривожланиши учвун ҳар қандай жамиятда ҳам моддий ва маънавий бойликлар қаторида тарбия ҳам ривожланиб боради.

Тарбия назариясининг умумий хусусиятлари қуйидагилар билан белгиланади:

- тарбиянинг назарий асослари;
- тарбия дидактикаси;
- тарбия амалиёти.

Мазкур масалалар тарбия назариясининг негизи сифатида Ўзбекистонда таъсис этилган янги “Тарбия” фани асосларини ташкил этади. Шу сабабли жамиятда тарбиянинг ўрни, аҳамияти ва амалиёти одамлар томонидан етарли даражада идрок этилмоқда. Мазкур масала бўйича бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари назарий билим, касбий кўникма ва амалий компетенциялар билан қуролланиши керак.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини касбий тайёрлашда янги фан “Тарбия” асослари бўйича мақсадли билим бериш, тарбиянинг янги методлари ва технологиялари билан қуроллантириш долзарб бўлиб турибди. Шу сабабли мазкур янги типдаги электрон-модулли дарсликнинг материалларига диққат қилиш тавсия этилади.

“Тарбия” фани асослари. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббуси билан 2020 йилда ўзбек “Педагогика” фани тарихида илк бор “Тарбия” янги фани ишлаб чиқилди. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июлдаги 422-сонли “Умумий ўрта таълим муассасаларида “Тарбия” фанини босқичма-босқич амалиётга жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори қабул қилинди ва мазкур Қарор

билан “Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчилари учун “Тарбия” фани Концепцияси” тасдиқланди. Қарорга биноан “Тарбия” фани амалдаги қуйидаги фанларни қўшиш ҳисобига ташкил этилди:

1) бошланғич синфларда ўқитиладиган “Одобнома” ва “Ватан туйғуси” ўқув фанлари;

2) юқори синфларда ўқитиладиган “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослар” ҳамда “Дунё динлари тарихи” ўқув фанлари.

Бунинг натижасида янги фан шакллантирилди. Ушбу “Тарбия” фанининг методологик асосларини қуйидагилар ташкил этади:

- таълим-тарбияга оид меъёрий ҳужжатлар;
- тарбия асослари ва манбалари;
- тарбия қонуниятлари, методлари ва технологиялари;
- тарбиянинг амалий масалалари.

Айнан мазкур асослар ўқув фанининг негизини ташкил этади. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари бу асосларни талаб даражасида ўзлаштириши керак. Акс ҳолда, уларнинг мазкур фан методикаси бўйича касбий тайёргарлиги талаб даражасида бўлмайди. Шунингдек, қарор билан 2021-2022 ўқув йилидан бошлаб “Тарбия” фани бўйича педагог кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилди.

“Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчилари учун “Тарбия” фани Концепцияси”га кўра, мазкур фаннинг умумий асосларини қуйидагилар ташкил этади:

- ҳуқуқий асослар;
- ташкилий асослар;
- илмий-методик асослар.

Бунда ҳуқуқий асослар таълим-тарбияга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардан иборат, ташкилий асослар фанни умумтаълим мактабларида, жумладан, бошланғич таълимда талаб даражасида ўқитишни ва илмий-методик асослар эса фаннинг методологиясини англатади.

Қарорга кўра, “Тарбия” фанининг асосий тамойилларини қуйидагилар ташкил этади:

- а) миллий ва умуминсоний қадриятларнинг устуворлиги;
- б) онгли ватанпарварлик руҳини ривожлантириш;
- в) фанга оид замонавий илмий-тадқиқотларга асосланиш;
- г) очиқлик ва шаффофлик;
- д) тарбия соҳасига оид ташаббусларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;

е) тарбия соҳасига доир сиёсатни амалга оширишда иштирок этувчи давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва хусусий сектор фаолиятининг мувофиқлиги ҳамда мутаносиблиги.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг фанга оид бу тамойилларини чуқур ўзлаштириши тақозо этилади. Шу сабабли олий педагогик таълим жараёнида, тарбиявий тадбирларда ва мустақил таълим изланишларида ана шу тамойилларни ўзлаштириш, фаолиятда қўллаш кўникмасига эга бўлиш ҳамда касбий фаолиятда уларга амал қилиш компетенциясини эгаллаш долзарб масалалардан биридир. Бунинг учун ҳар бир талабанинг индивидуал шуғулланиши, Устозлар билан ҳамкорликда фаол ишлаши ва тарбия тамойилларининг ҳаётдаги ифодасини ўрганиб бориши тақозо этилади. Бунда олий таълим муассасаларининг имкониятлари, таълим жараёнининг шароитлари ва фаолиятнинг амалий самарадорлигидан оқилона фойдаланиш керак. Ҳар бир талабанинг мазкур фан тамойилларини, асосларини ва истиқболли мақсад-муддаоларини ўзлаштириши касбий тайёргарликнинг негизларидан бири ҳисобланади.

“Тарбия” фанини ўқитиш зарурияти. Ўзбекистон таълим тизимида, жумладан, олий таълим жараёнида “Тарбия” фани асосларини замонавий талаблар асосида ўқитиш ва ўрганиш зарурият ҳисобланади. Шу жиҳатдан бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг мазкур фанни ўзлаштириш ва уни ўқитишнинг методикасини ўрганиш зарурияти қуйидагилар билан белгиланади:

- фаннинг асосларини чуқур билиш;
- фанни ўқитишнинг илғор ва замонавий педагогик, инновацион ҳамда ахборот технологияларини эгаллаш;
- тарбия масаласига доир илмий-тадқиқотларни ўрганиб бориш;
- инсон ва жамият ҳаётида тарбиянинг тутган ўрнини тўлиқ идрок этиш;
- фан воситасида бошланғич синф ўқувчиларини тарбиялаш методлари ва технологияларини билиш;
- фанни ўқитиш бўйича индивидуал педагогик тажрибага эга бўлиш.

Мазкур фанни ўрганиш зарурияти илмий, методологик ва амалий жиҳатдан бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари учун касбий талаблардан ҳисобланади. Чунки бу фан гуманитар фанлар ичида тарбия жараёнини ташкил этиш, уни амалга ошириш ва самарадорлигини ўрганиб бориш ишларини мувофиқлаштиради.

Умумий ўрта таълим мактабларида “Миллий ўқув дастури” талабларига асосан ўқитиладиган фанлар аниқ, табиий ва гуманитар фанлар туркумига ажратилади. Шу жиҳатдан умумий ўрта таълим мактаблари, айниқса,

бошланғич таълимда тарбиянинг мазмуни нисбатан ўзгаради. Унга кўра, қуйидагича ёндашув амалга киритилиши мўлжалланмоқда:

А) аниқ фанлар: Математика ва унинг тақибига қирувчи фанларни ўқитиш воситасида ўқувчиларнинг дунёқарашини шакллантириш билан тарбия жараёни амалга оширилади;

Б) табиий фанлар: Бошланғич таълимда “Атрофимиздаги олам”, “Табиатшунослик”(Science) фанларини ўқитиш воситасида ўқувчиларнинг мустақил қарашлари, ҳошиш ва истакларини тўғри тарбиялаш амалга оширилади;

В) гуманитар фанлар: “Тарбия”, “Она тили ва ўқиш”, “Мушиқа”, “Жисмоний тарбия”, “Тасвирий санъат” фанларини ўқитиш воситасида ўқувчиларнинг ақлий, жисмоний ва эстетик тарбияси амалга оширилади.

Эътибор берилса, бундан кейин бошланғич таълимда тарбия жараёни умумтаълим фанларини ўқитиш жараёнида амалга оширилади. Шу сабабли бундай тарбия жараёнини мувофиқлаштириб бориш “Тарбия” фани зиммасига юкланади.

Бундан ташқари, бошланғич синфларда истисно тариқасида эстетик, ақлий ва жисмоний ривожланишни назарда тутувчи тарбиявий тадбирлар мақсадли ўтказилади, шунингдек, байрамлар ва тантаналар воситасида бошланғич синф ўқувчиларининг ижтимоий тарбияси амалга оширилади. Бу жараёни ташкил этиш ва амалга ошириш ишлари “Тарбия” фани воситасида амалга оширилади, унда мазкур фан ўқитувчиси ва Синф раҳбари масъул ҳисобланади.

Буларнинг барчаси бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг олий педагогик таълим жараёнида “Тарбия” фанини ўқитиш зарурияти, унинг асосларини ўзлаштириш ва ўзлаштирилган кўникмаларни амалиётда қўллай олиш кўникмаларини эгаллаши тақозо этилади. Шу сабабли “Бошланғич таълимда “Тарбия” фанини ўқитиш методикаси” ўқув фани бўйича ўзлаштириладиган назарий билим, дидактик кўникма ва амалий компетенциялар бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари учун бирламчи талаблар ҳисобланади. Бугунги кунда мазкур билим, кўникма ва компетенцияларни шакллантириш, уларни талабаларда таркиб топтириш ва талабаларни касбий йўналтириш масалалари ушбу фан воситасида амаллаши ишлари ташкил этилмоқда. Келгусида ушбу фанни ўзлаштириш натижалари бўйича бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг компетенция даражасини аниқлаш мониторинги ўрнатилади.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари олий педагогик таълим жараёнида “Тарбия” фани бўйича қуйидаги малакаларга эга бўлиши тақоза этилади:

- а) фан асослари бўйича назарий-касбий билимли бўлиш;
- б) фанни ўқитиш методикаси бўйича кўникмага эга бўлиш;
- в) фан воситасида бошланғич синф ўқувчиларини тарбиялаш компетенциясини эгаллаши.

Мазкур масалалар олий педагогик таълим жараёнида ўзлаштирилиши тақоза этилади.

Бошланғич синф ўқувчиларининг тарбия жараёни муҳим педагогик масалалардан бири бўлиб, унда ўқитувчи ҳозирги талабларни ҳисобга олиши керак. Шу жиҳатдан юқорида таъкидланган Қарорда белгиланганидек, “Тарбия” фанини ўқитишда қуйидагиларга эътибор бериш ва уларни ўзлаштириш зарурият ҳисобланади:

давлат таълим стандартлари талаблари асосида ўқувчилар томонидан одоб-ахлоқ, билим, кўникма, малака ва компетенцияларнинг тўлиқ ўзлаштирилишига эришиш;

ўқувчиларда мустақил ва эркин фикрлашни ҳамда уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш;

ўқувчиларда илмий дунёқараш ва глобал тафаккур юритиш компетентлигини шакллантириш;

умумтаълим фанларини ўқитишнинг принципиал янги методологияси асосида тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш.

Буларнинг барчаси бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари томонидан тўлиқ ўзлаштирилиши лозим.

Шундай қилиб “Тарбия” фани ва унга оид меъёрий ҳужжатлар олий педагогик таълим жараёнида талаб даражасида ўзлаштирилиши тақоза этилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июлдаги 422-сонли “Умумий ўрта таълим муассасаларида “Тарбия” фанини босқичма-босқич амалиётга жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. // www.ziyounet.uz
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 8-Том. –Тошкент, 2004
3. Бордовская Н., Реан А. Педагогика. – Санкт-Петербург, 2001
4. Жабборова О.М., Умарова З.А. Болалар педагогикаси мазмуни ва уни кластер усулида ўқитиш.// Педагогик таълим кластери: муаммо ва ечимлар. Халқаро илмий-амалий анжуман, ТВЧДПИ, 2021.

РЕЗЮМЕ

Мақолада янги “Тарбия” фани ва унга оид меъёрий ҳужжатлар тўғрисида назарий фикр юритилган ҳамда методик тавсиялар берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье теоретические размышлено о новые науки “Воспитания” и её нормативно-правовое основы, дана методические рекомендации.